

नोटीस

दि. २१.०२.२०२२

महाविद्यालयातील वी.ए. व वी. कॉम. भाग २ मधील सर्व विद्यार्थ्यांना कळविण्यात येते की पर्यावरण अभ्यास या विषया अंतर्गत असलेला प्रकल्प अहवाल प्रत्येक विद्यार्थ्यांनी वैयक्तिक मादर करावयाचा आहे, याची सर्व विद्यार्थ्यांनी नोंद घ्यावी. विद्यार्थ्यांनी हा अहवाल दि. ३०.०४.२०२२ अखेर संबंधित विषय शिक्षकाकडे वेळेत जमा करावा.

Khatalss
Teacher I/c

Principal,
Arts & Commerce College
Madha, Dist. Solapur

1.3.2 Percentage of students undertaking project work/field work/internship (Data for the latest completed academic year)

Programme name	Program Code	List of students undertaking project work/field work/internship	Link to the relevant document
B.A.III(Geography)	101-03	Bhise Nagesh Sunil	
INDUSTRIAL VISIT -		Chavan Namdev Vamanrao	
		Dharne Dattatray Birmal	
		Kamble Pravin Tanaji	
		Kharat Harshada Nandkumar	
		Lokhande Ramchandra Vijay	
		Palekar Divya Kiran	
		Sathe Sairaj Santosh	
		Sayyad Sohel Shamiralli	
		Shinde Sainath Mahendra	
		Wakade Tejashri Sunil	
		Shinde Pallavi Lahu	
		Rajput Hanumant Dhondisingh	
B.A.III(Geography)	101-03	Chavan Namdev Vamanrao	
Excursion Tour		Dharne Dattatray Birmal	
		Kamble Pravin Tanaji	
		Lokhande Ramchandra Vijay	
		Sayyad Sohel Shamiralli	
		Shinde Sainath Mahendra	
		Kharat Harshada Nandkumar	
		Palekar Divya Kiran	
		Wakade Tejashri Sunil	

1.3.2 Percentage of students undertaking project work/field work/internship (Data for the latest completed academic year)

Programme name	Program Code	List of students undertaking project work/field work/internship	Link to the relevant document
BA	101-02	Barbade Akshay Pandit	
		Barbade Ashwini Pandip	
		Barbole Prachi Dinakar	
		Bhange Lakhan Lahu	
		Bhange Shital Pandurang	
		Bhaskare Prasad Ajitkumar	
		Chandanshive Chetan Dattatray	
		Chavan Anand Abhiman	
		Chavare Kundlik Vyankat	
		Duchal Prashant Satish	
		Gadade Aniket Navanath	
		Gadekar Pruthviraj Dhanaji	
		Gaikwad Aryan Sachin	
		Ghogare Onkar Mahavir	
		Gote Tejashri Ravindra	
		Gund Dipak Balasaheb	
		Gund Suraj Bitu	
		Gund Vijay Parameshwar	
		Homkar Vaishnavi Hanumant	
		Jadhav Gouri Sanjay	
		Jadhav Samadhan Dattatray	
		Jadhav Shivam Devidas	
		Jagtap Ajay Tukaram	
		Jagtap Saurabh Ankush	
		Kamble Saurabh Siddheshwar	
		Khaire Rushikesh Balaji	
		Kokate Amar Balaji	
		Koli Vaibhav Rameshwar	
		Kshirsagar Dipak Sadashiv	
		Kshirsagar Vijay Dashrath	
		Kureshi Ansaar Jakir	
		Latake Aishwarya Annasaheb	
		Latake Sarang Mahadeo	
		Londhe Nikita Netaji	
		Londhe Saurabh Satyawan	
		Mane Sagar Bitu	
		Maske Ganesh Balu	
		Miskar Prashant Laxman	
		Mulani Akbar Mahamad	
		Nagtilak Vaishnavi Hanumant	
		Naikwade Nilesh Balasaheb	

		Naikwade Radhika Satish	
		Naikwade Ravi Bharat	
		Navale Swapnil Bapu	
		Palke Dipali Bibhishan	
		Pandgale Sajan Ravindra	
		Patil Pritam Subhash	
		Patil Vishal Jivaraj	
		Pawar Vaishali Prakash	
		Pawar Vinayaak Prakash	
		Pinjari Arbaj Kabir	
		Rajput Rajendra Mahadevsing	
		Raut Komal Malhari	
		Salgar Pavan Pandurang	
		Saste Lakhan Rajendra	
		Sathe Rajwardhan Jaydeep	
		Savant Mauli Shrimant	
		Sawant Krushna Kalidas	
		Sawant Nikita Dasharath	
		Shendage Kranti Suresh	
		Shinde Aniket Prakash	
		Shinde Nagesh Popat	
		Shinde Shivanjali Tanaji	
		Shinde Sujit Santosh	
		Sutar Prajakta Pandurang	
		Thorat Priyanka Sanjay	
		Thorat Rupesh Mithu	
		Unhale Pruthviraj Sanjay	
		Upadhye Komal Dilip	
		Vitkar Ritu Mohan	
		Waghmare Prathmesh Appa	
		Yadav Apurva Jayawant	
		Yadav Priti Goutam	
		Zode Shrikant Nivrutti	
		Aware Tushar Hanumant	
		Bandgar Chetan Somnath	
B.Com	405-02	Bedage Komal Rajaram	
		Bedage Vishal Audumbar	
		Bhusare Pallavi Dasharath	
		Burungule Sadhana Maruti	
		Burungule Sarika Maruti	
		Chaudhari Vishal Sunil	
		Chaugule Arati Santaji	
		Chavan Rohan Arun	
		Chidguppe Akanksha Prakash	
		Dange Ajay Sanjay	

	Deshmukh Abhishek Santosh	
	Gadekar Sudarshan Nagnath	
	Gaikwad Sagar Dhanaji	
	Ganacharya Swapnali Ujjwal	
	Ghalke Rohit Ramkrushna	
	Ghorpade Balaji Raghunath	
	Harale Rutuja Tukaram	
	Jadhav Rutujaa Tukaram	
	Jadhav Sangram Popat	
	Jadhav Shital Shahaji	
	Jadhav Shivani Annad	
	Jadhav Shubham Vijay	
	Jagtap Pradnya Balasaheb	
	Jagtap Rohit Rajkumar	
	Kachare Jaydeep Dadasaheb	
	Kadam Akanksha Ramesh	
	Kadam Akshay Nanasaheb	
	Kadam Pandurang Jayram	
	Kadam Prashant Saudagar	
	Kadam Sonali Mahadev	
	Kale Payal Balasaheb	
	Kale Tushar Shivaji	
	Karadkar Ganesh Pandurang	
	Katkade Shubham Ravindra	
	Kharat Gaurav Popat	
	Khot Nilesh Dhanaji	
	Kulkarni Prasad Anant	
	Kumbhar Vikram Sandipan	
	Lendave Pratik Baliram	
	Londhe Shubham Bapurao	
	Londhe Yuvraj Subhash	
	Madane Tejas Abaji	
	Mane Jeevan Sanjay	
	Masal Pallavi Haridas	
	Mulani Altab Yakub	
	Mulani Arabaj Karim	
	Mulani Shahid Dagadu	
	Mungale Reema Ravindra	
	Narkhade Ankita Nabhiraj	
	Patil Geeta Satyawar	
	Pawar Akshay Chandrakant	
	Pawar Jyoti Shivaji	
	Pawar Shraddha Ashok	
	Pawar Sudhir Sanatan	

	Pisake Samarth Shahaji	
	Rajput Anandsing Gulabsing	
	Rajput Priyanka Charansing	
	Raut Ajit Sanjay	
	Raut Ankita Dattatraya	
	Raut Ganesh Bhagawan	
	Raut Swati Hanumant	
	Rawade Aditya Arun	
	Salgar Arati Sunil	
	Salgude Pranali Popat	
	Salunkhe Omkar Mahadev	
	Sonawane Kunal Padmakar	
	Sathe Prathmesh Umesh	
	Sawant Priya Dattatray	
	Sawant Sakshee Vishnu	
	Sawant Saurabh Umrao	
	Shelake Pandit Madhukar	
	Shinde Bhagyashri Somnath	
	Shinde Komal Yashvant	
	Shinde Manoj Bapusaheb	
	Shinde Pradip Devidas	
	Shinde Shubhangi Dattatray	
	Tamboli Asma Hiralal	
	Vyavhare Priyanka Rajaram	
	Vyavhare Samadhan Arjun	
	Waghmare Sandhyarani Arjun	
	Waghmare Vaishnavi Santosh	

1750	Mungale Reema Ravindra	Female	918600064190	Water Pollution	YES
1751	Narkhade Ankita Nabhiraj	Female	919970066032	Modern Agriculture	YES
1752	Patil Geeta Satyawan	Female	917775912530	Impact of Deforestation	YES
1753	Pawar Akshay Chandrakant	Male	919765147194	Pollution	YES
1754	Pawar Jyoti Shivaji	Female	919096480325	Water Conservation	YES
1755	Pawar Shraddha Ashok	Female	917720823791	Modern Agriculture	YES
1756	Pawar Sudhir Sanatan	Male	917385302334	Rainwater Harvesting	YES
1757	Pisake Samarth Shahaji	Male	919604679534	Pollution	YES
1758	Rajput Anandsing Gulabsing	Male	919370269010	Management of Natural Resources	YES
1759	Rajput Priyanka Charansing	Female	918788587396	Water Pollution	YES
1760	Raut Ajit Sanjay	Male	918698701853	Impact of Deforestation	YES
1761	Raut Ankita Dattatraya	Female	919850559238	Biodiversity Degradation	YES
1762	Raut Ganesh Bhagawan	Male	917219062936	Management of Natural Resources	YES
1763	Raut Swati Hanumant	Female	918390087000	Pollution	YES
1764	Rawade Aditya Arun	Male	918605017155	Rainwater Harvesting	YES
1765	Salgar Arati Sunil	Female	919657409407	Impact of Industrial Pollution on Envi.	YES
1766	Salgude Pranali Popat	Female	918975427162	Management of Natural Resources	YES
1767	Salunkhe Onkar Mahadev	Male	918379819882	Water Conservation	YES
1768	Sonawane Kunal Padmakar	Male	919022714650	Rainwater Harvesting	YES
1769	Sathe Prathmesh Umesh	Male	917038957000	Waste Management	YES
1770	Sawant Priya Dattatray	Female	919552587440	Soil Pollution	YES
1771	Sawant Sakshie Vishnu	Female	919822303301	Noise Pollution	YES
1772	Sawant Saurabh Umrao	Male	919022710062	Biodiversity Degradation	YES
1773	Shelake Pandi Madhukar	Male	919763322103	Management of Natural Resources	YES
1774	Shinde Bhagyashri Somnath	Female	919130090945	Biodiversity Degradation	YES
1775	Shinde Komal Yashvant	Female	917499300079	Air Pollution	YES
1776	Shinde Manoj Bapusahab	Male	918767624441	Rainwater Harvesting	YES
1777	Shinde Pradip Devidas	Male	917517283706	Global Warming	YES

1778	Shinde Shubhangi Dattatray	Female	919175458062	Rainwater Harvesting	YES
1779	Tamboli Asma Hiratal	Female	918805031620	Waste Management	YES
1780	Vyavhare Prayankar Rajaram	Female	919881754891	Soil Pollution	YES
1781	Vyavhare Samadhan Arjun	Male	918805131565	Pollution	YES
1782	Waghmare Sandhyarani Arjun	Female	919552979425	Pollution	YES
1783	Waghmare Vaishnavi Santosh	Female	918369282059	Solar Energy	YES

Khajal S.S.
Teacher J/c

Pravara
Principal,
Arts & Commerce College
Madha, Dist. Jalapur

Rayat Shikshan Sanstha's

Arts and Commerce College, Madha.

Environmental Studies

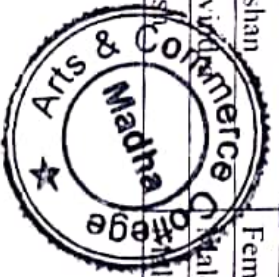
Project Details

B. A. Part-II

Roll No.	Name of the Student	Gender	Contact No.	Project Name	Submitted
1201	Barbade Akshay Pandit	Male	919970692174	Impact of Deforestation on Environment	Yes
1202	Barbade Ashwini Pandip	Female	918767388593	Impact of Water Scarcity on Envi.	Yes
1203	Barbole Prachi Dinakar	Female	917083754119	Industrial Pollution	Yes
1204	Bhange Lakhna Labu	Male	919172438196	Impact of Water Scarcity on Envi.	Yes
1205	Bhange Shital Pandurang	Female	919011416402	Water Pollution	Yes
1206	Bhaskare Prasad Ajitkumar	Male	918484001256	Vermicompost	Yes
1207	Chandanshive Chetan Dattatray	Male	919022017724	Water Conservation	Yes
1208	Chavan Anand Abhinan	Male	917420873034	Impact of Water Scarcity	Yes
1209	Chavare Kundlik Vyankat	Male	917507488854	Conservation of Wildlife	Yes
1210	Duchal Prashant Satish	Male	917058706050	Natural Resources	Yes
1211	Gadade Aniket Navanath	Male	917385790833	Industrial Pollution	Yes
1212	Gadekar Pruthviraj Dhanaji	Male	919373053842	Rainwater Harvesting	Yes
1213	Gaikwad Aryan Sachin	Male	917499209276	Impact of Water Scarcity on Envi.	Yes
1214	Ghogare Onkar Mahavir	Male	917038266257	Waste Management	Yes
1215	Gote Tejashri Ravindra	Female	917350494936	Medicinal Plants	Yes
1216	Gund Dipak Balasahab	Male	917666915896	Impact of Deforestation on Environment	Yes
1217	Gund Suraj Bitu	Male	919373959940	Impact of Water Scarcity on Envi.	Yes
1218	Gund Vijay Parameshwar	Male	919325962777	Industrial Pollution	Yes
1219	Homkar Vaishnavi Hanumant	Female	919503867069	Pollution	Yes

1220	Jadhav Gouri Sanjay	Female	919175376581	Industrial Pollution	Yes
1221	Jadhav Samadhan Dattatray	Male	917620500213	Deforestation	Yes
1222	Jadhav Shivam Devidas	Male	918888540355	Air Pollution	Yes
1223	Jagtap Ajay Tukaram	Male	918263953696	Pollution	Yes
1224	Jagtap Saurabh Ankush	Male	919067051725	Water Pollution	Yes
1225	Kamble Saurabh Siddheshwar	Male	918530220516	Deforestation	Yes
1226	Khaire Rushikesh Balaji	Male	917387607201	Pollution	Yes
1227	Kokate Amar Balaji	Male	918261831139	Industrial Pollution	Yes
1228	Koli Vaibhav Rameshwar	Male	917498917005	Environment Conservation Institution	Yes
1229	Kshirsagar Dipak Sadashiv	Male	919529293652	Use Medicinal Plants	Yes
1230	Kshirsagar Vijay Dashrath	Male	918308204924	Noise Pollution	Yes
1231	Kureshi Ansaar Jakir	Male	919307091744	Soil Pollution	Yes
1232	Latake Aishwarya Annasahab	Female	919689830154	Noise Pollution	Yes
1233	Latake Sarang Mahadeo	Male	918805892106	Industrial Pollution	Yes
1234	Londhe Nikita Netaji	Female	917507573066	Impact of Deforestation on Environment	Yes
1235	Londhe Saurabh Satyawan	Male	918767879263	Noise Pollution	Yes
1236	Mane Sagar Biju	Male	919689428430	Soil Pollution	Yes
1237	Maske Ganesh Balu	Male	919460580913	Vermicompost	Yes
1238	Miskar Prashant Laxman	Male	919370596072	Noise Pollution	Yes
1239	Mulani Akbar Mahammad	Male	919922331716	Medicinal Plants	Yes
1240	Nagtriak Vaishnavi Hanumanant	Female	919923112734	Industrial Pollution	Yes
1241	Naikwade Nilesh Balasahab	Male	919527845504	Industrial Pollution	Yes
1242	Naikwade Radhika Satish	Female	918605745496	Man and Environment	Yes
1243	Naikwade Ravi Bharat	Male	918551005161	Impact of Deforestation on Environment	Yes
1244	Navale Swapnil Babu	Male	919022005097	Noise Pollution	Yes
1245	Palke Dipali Bihishan	Female	917558661058	Hazard Management	Yes
1246	Pandyaale Sajjan Ravindra	Male	919146544815	Solid Waste Management	Yes
1247	Patil Priyam Subhas	Female	919356763118	Rainwater Harvesting	Yes

1248	Patil Vishal Jivaraj	Male	918421057242	Plastic Pollution and Management	Yes
1249	Pawar Vaishali Prakash	Female	919922584651	Impact of Deforestation on Environment	Yes
1250	Pawar Vinayak Prakash	Male	917776031328	Noise Pollution	Yes
1251	Pinjari Arbaaj Kabir	Male	917028788675	Soil Pollution	Yes
1252	Rajput Rajendra Mahadevsing	Male	917821943252	Ground Water Scarcity	Yes
1253	Raut Komal Mallhari	Female	918766400139	Noise Pollution	Yes
1254	Salgar Pavan Pandurang	Male	919372907123	Soil Pollution	Yes
1255	Saste Lakhna Rajendra	Male	917517639831	Air Pollution	Yes
1256	Sathe Rajwardhan Jaydeep	Male	919423333195	Global Warming	Yes
1257	Savant Mauli Shrimant	Male	918265008035	Global Warming	Yes
1258	Sawant Krushna Kalidas	Male	917066927003	Conservation of Environment	Yes
1259	Sawant Nikita Dasharath	Female	919322117719	Industrial Pollution	Yes
1260	Shendage Kranti Suresh	Female	919518596645	Global Warming	Yes
1261	Shinde Aniket Prakash	Male	919615880707	Noise Pollution	Yes
1262	Shinde Nagesh Popat	Male	919503867032	Soil Pollution	Yes
1263	Shinde Shivrajali Tanaji	Female	917620546548	Medicinal Plants	Yes
1264	Shinde Sujit Santosh	Male	917796803455	Noise Pollution	Yes
1265	Sutar Prajakta Pandurang	Female	917219622549	Local Water Resources and its pollution or manag.	Yes
1266	Thorat Priyanka Sanjay	Female	919921543855	Water Pollution	Yes
1267	Thorat Rupesh Mithu	Male	918459645265	Impact of Deforestation on Environment	Yes
1268	Unhale Pruthviraj Sanjay	Male	919172343944	Noise Pollution	Yes
1269	Upadhye Komal Dilip	Female	918390931766	Solid Waste Management	Yes
1270	Vikar Ritu Mohan	Female	919021488311	Biodiversity	Yes
1271	Waghmare Prathmesh Appa	Male	917028568355	Industrial Pollution	Yes
1272	Yadav Apurva Jayawant	Female	919822562790	Impact of Modern Agriculture on Environment	Yes
1273	Yadav Priti Goutam	Female	917843094055	Air Pollution	Yes
1274	Zode Shrikant Nivrutti	Female	919356095099	Noise Pollution	Yes

Teacher Incharge

Sharda S.S.

Principal,
Arts & Commerce College,
Madha, Dist. Solapur

ग्यत शिक्षण संस्थेचे

कला व वाणिज्य महाविद्यालय माढा

पर्यावरण अभ्यास

प्रकल्प अहवाल

दि. ०५ . ०५ . २०२२

दि. २१ . ०२ . २०२२ रोजी महाविद्यालयातील वी . ए . व वी . कॉम . भाग २ मधील सर्व विद्यार्थ्यांना पर्यावरण अभ्यास या विषया अंतर्गत अमलेला प्रकल्प अहवाल प्रत्येक विद्यार्थ्यांनी वैयक्तिक मादर करावयाचा होता या विषयी नोटीस काढली होती, या विषयाला अनुसरून वी . ए . व वी . कॉम . भाग २ मधील सर्व विद्यार्थ्यांनी जागतिक तापमान वाढ, पर्जन्य जलसंचयन पावती, पदुपण, नैसर्गिक साधनसंपत्ती यासारख्या विविध पर्यावरण विषयावर प्रकल्प मादर केले आहेत . यासंबंधीची माहिती जोडली आहे .

khatael.s.s
Teachers I/c

Principa
Principal,
Arts & Commerce College
Madha, Dist. Solapur

Arts and Commerce College Madha

स्वावलंबी शिक्षण हेच आमचे ब्रीद

रयत शिक्षण संस्थेचे ,

कला व वाणिज्य महाविद्यालय , माढा.

पर्यावरण अभ्यास

बी.कॉम भाग 2

**प्रकल्पाचे नाव - जलसंवर्धन पध्दती व
फायदे**

विद्यार्थ्यांचे नाव - खोत निलेश धनाजी

मार्गदर्शक

प्रा. खताळ. एस. एस

अहवाल वर्ष

सन 2021-22

RAYAT SHIKSHAN SANSTHA'S
ARTS AND COMMERCE COLLEGE, MADHA.
DIST - SOLAPUR
CERTIFICATE COURSE IN ENVIRONMENT STUDIES
LABORATORY, CERTIFICATE

This is certify that Shri/Kum/Smt **Khot Nilesh Dhanaji** Has satisfactorily carried out the required project work prescribed by the P.A.H. SOLAPUR UNIVERSITY, SOLAPUR

For the ~~B.A/B.Com.~~ part - II course and that this report represents his/her bonafide work in year 2021-22.

Exam Seat No :

Khatal S.S.
Teacher In Charge

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	घटक	पान नं.
१)	प्रस्तावना	1
२)	प्रकल्पाची उद्दिष्टे	2
३)	विषयाचे महत्व	3
४)	प्रकल्प कार्यपद्धती / अभ्यास पद्धती	4-5
५)	पाण्याचे जतन करणे का महत्वाचे आहे?	6
६)	पाणी जतन करण्याच्या पद्धती	7-9
७)	पाणी जतन केल्याने होणारे फायदे	10-16

८)	निरीक्षण	17-19
९)	निष्कर्ष	20-21
१०)	संदर्भ	22

प्रस्तावना

मानवाच्या पृथ्वीवरील अस्तित्वासाठी पाणी हा एक सर्वात महत्वाचा घटक आहे. पाण्यामुळे पृथ्वीला निळा ग्रह असे म्हणतात. पृथ्वीचा जवळजवळ तीन चतुर्थांश भाग हा पाण्याने व्यापलेला आहे. सर्व सजीवांच्या अस्तित्वासाठीच नव्हे तर पाणी या संसाधनावर अनेक आर्थिक बाबीही अवलंबून असतात. शेती, उत्पादनासाठी, औद्योगिक उत्पादनासाठी आणि मानवाच्या विविध गरजा पूर्ण करण्यासाठी पाण्याची गरज भासते. सध्याच्या परिस्थितीमध्ये पाणी या अत्यन्त मौल्यवान संसाधनला पाणी प्रदूषण आणि पाण्याची कमतरता या दोन महत्वाच्या समस्या भेडसावत आहेत. वाढते औद्योगिकरण , वसाहतीकरण आणि लोकसंख्यावाढ यांमुळे जलसंपदेचा न्हास होत आहे.

या प्रकल्पाच्या माध्यमातून पाणी जतन करण्याच्या विविध पद्धतींबाबत सविस्तर माहिती देण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

उद्दिष्ट्ये

- १) या प्रकल्पाच्या माध्यमातून पाण्याचा सुज्ञपणे वापर करण्याचे महत्व समजेल.
- २) आपण पाण्याचे जतन कोणकोणत्या मार्गांनी करू शकतो त्या मार्गाबाबत अधिक माहिती जाणून घेता येईल.
- ३) विविध राज्यांतील पाणी जतन करण्याच्या पद्धतींबाबत माहिती मिळविणे.
- ४) या प्रकल्पाच्या माध्यमातून सर्वाना पाणी जतन करण्याचे महत्व समजेल.
- ५) पाण्याची बचत केल्याने उर्जा कशी वाचते याबाबत अधिक माहिती मिळविणे.
- ६) पाणी जतन करण्याच्या विविध पद्धतींची माहिती सर्वापर्यंत पोहोचवणे.

पाण्याचे जतन करणे का महत्वाचे आहे?

- १) पाण्याचे वितरण देशातील सर्व भागांमध्ये असमान आहे.
- २) देशभरातील पाण्याच्या असमान वितरणामुळे बहुतांश लोकसंख्येला पाणी टंचाईचा सामना करावा लागतो.
- ३) शहरी भागांमध्ये पाण्याची गरज ही उपलब्ध पाण्यापेक्षा जास्त असेलेली दिसून येते.
- ४) भारतामध्ये पावसाचे प्रमाण जास्त असल्याने पिकांना सिंचनासाठी पाण्याची आवश्यकता असते. पावसानंतर पिकासाठी पाणी उपलब्ध व्हावे म्हणून पाण्याचे जतन / साठवणूक करणे गरजेचे आहे.
- ५) दुष्काळी परिस्थिती निर्माण होऊ नये म्हणून पाण्याचे जतन करणे गरजेचे आहे.
- ६) नद्या आणि आर्द्र प्रदेशांचे आरोग्य अबाधित ठेवण्यासाठी हे पाणी अत्यंत आवश्यक आहे, त्यामुळेच त्यांच्यवर अवलंबून असलेल्या परिसंस्थांना आधार मिळतो .

1) विहीर

2) आड

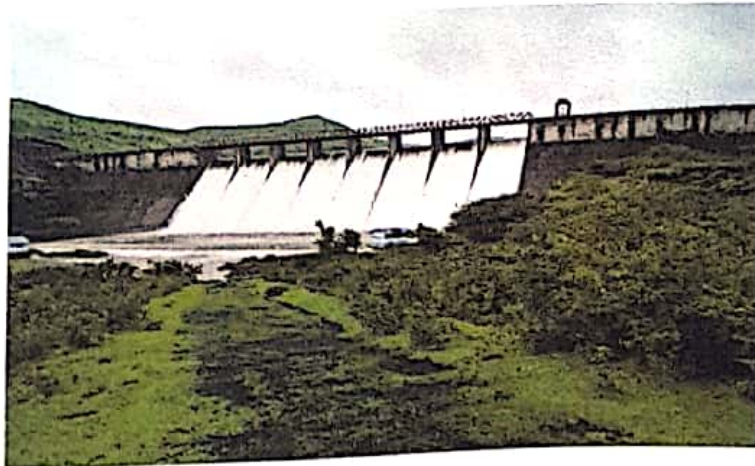
3) नदी व बंधारा

4) जुने तलाव

5) धरण

निरीक्षण

- पाणी जतन करण्याच्या / साठविण्याच्या पद्धती

अ.क्र.	राज्य	जल संवर्धन करण्याच्या पारंपारिक पद्धती	वर्णन
१	राज्यस्थान	जोहाड	मातीचे बंधारे
२	राज्यस्थान	कुंड	जमिनीखालील तलाव
३	गुजरात	खादिन	वाहते पाणी अडवणारा मातीचा बांध

निष्कर्ष

• पाण्याचे जतन करण्यासाठी खालील गोष्टी करा

- १) ज्या ठिकाणी शक्य असेल त्या ठिकाणी पाण्याचा पुनर्वापर करा.
- २) स्वयंपाक घरातून बाहेर जाणारे पाणी झाडांना वापरा.
- ३) जर नळ गळत असेल तर ताबडतोब दुरुस्त करून घ्या .
- ४) स्वयंपाक घरातील कामे अशी करा की ज्यांमुळे इंधन व पाणी यांची बचत होईल.
- ५) बाथ टब मध्ये आंघोळ करणे टाळा.
- ६) सिंचनासाठी तुषार सिंचन, ठिबक सिंचन यांसारख्या आधुनिक सिंचन प्रणालींचा वापर करा.
- ७) भांडी धुण्याचे मशीन, कपडे धुण्याचे मशीन ज्या वेळी पूर्ण क्षमतेनुसार वापरायचे असतील तेव्हाच वापरा.

Rayat Shikshan Santha's

Arts & Commerce College Madha, Dist- Solapur.

DEPARTMENT OF GEOGRAPHY

LABORATORY CERTIFICATE

This is to certify that Shri./Kum./Smt. _____

has satisfactorily carried out the required *Practical work / Project work / Excursion Tour* prescribed by the P. A. H. SOLAPUR UNIVERSITY, SOLAPUR for the B. A. Part-III course in Geography Special and that this report represents his/her bonafide work in the Year- 2021-22

Seat No. _____

Khadal S.S.

Teacher in charge

Examined 10/7/2022
Examiner

Jafalkar
28/06/2022

Head of the Department

अनुक्रमणिका

अक्र.	प्रकरणाचे नावे	पान नं.
१	ऋणनिर्देश	२
२	सर्वेक्षणाची रुपरेषा	३
३	श्री पॅकेजिंग	४-५
४	ऍग्री गोल्ड	६-८
५	वॉटर सप्लाय स्कीम	९-१०
६	केन्द्रा केमिकल	११-१२
७	औद्योगिक कंपन्यांची माहिती	१३-२१

ऋणनिर्देश

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर यांच्या B. A.- III च्या भूगोल विषयाच्या अभ्यास क्रमानुसार प्रात्याक्षिक पेपर क्रमांक २ मधील औद्योगिक क्षेत्र भेटीसाठी टेंगुणी एम. आई .डी. सी. वि निवड केली. आमच्या महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. सुरेश ढेरे यांनी या क्षेत्रीय अभ्यासासाठी परवानगी दिली. तसेच या सर्वेक्षणासाठी मार्गदर्शन व प्रोत्साहन दिले त्याबद्दल आम्ही सर्वजण त्यांचे आभारी आहोत.

विद्यार्थ्यांनी टेंगुणी एम. आई .डी. सी. प्रत्यक्षा कार्यानुभव मिळावा व या प्रकल्पासाठी आवश्यक त्या आकडेवारीचे संकलन करणे, अनुसुची तयार करणे, प्रत्यक्षा अहवाल लेखन करणे यासाठी भूगोल विभाग प्रमुख डॉ. जे. एम. पालकर यांचे मार्गदर्शन लाभले त्याबद्दल त्यांचे आभार मानने आम्हाचे कर्तव्य आहे. टेंगुणी एम. आई .डी. सी. सर्वेक्षणाच्या आयोजनासाठी तसेच प्रत्यक्षा आमच्या बरोबर येतून आवश्यक त्या सांख्यिकी आकडेवारीचे संकलन करण्यासाठी व अहवाल लेखनासाठी उपयुक्त सूचना आणि सहकार्य केले. या बद्दल आमच्या विभागातील डॉ. जे. एम. पालकर व डॉ. व्ही.जे. पालकर तसेच श्री. एस. एस. खताळ यांचे ही आभार.

एम. आई .डी. सी. मधील कामगार, कंपनी चे मालक यांनी मुलाखतीसाठी वेळ देऊन सहकार्य केले या करिता त्यांचे ही आभार. सांख्यिकी माहिती संकलित करून पृथक्करण करणे, नकाशे व आकृत्या तयार करणे व सादरीकरण करण्यासाठी विभागातील सर्व वर्गमित्रांनी मदत केली आणि हा औद्योगिक क्षेत्र अहवाल तयार केला.

श्री पॅकेजिंग

• कोरुगेटेड कार्टन बॉक्स मॅन्युफॅक्चरिंग व्यवसाय

कोरुगेटेड बॉक्स, कार्डबोर्ड बॉक्स, पेपर बॉक्स, कार्टन बॉक्स हे औद्योगिकदृष्ट्या प्रीपॅक्विकेटेड बॉक्स आहेत जे प्रामुख्याने तस्तू आणि साहित्य पॅकेजिंगसाठी वापरले जातात. या सर्व बॉक्सेसचा पुनर्वापर देखील केला जाऊ शकतो. कोरुगेटेड बॉक्स बहुतेक व्यवसायांमध्ये वापरले जातात. जेथे सामग्रीचे पॅकींग आवश्यक असते. औषध, साबण, बिरिकटे, फुटवेअर उद्योग यासारख्या उद्योगांमध्ये त्याचा वापर आढळून येतो. सुमारे ८० टक्के औद्योगिक पॅकेजिंग कोरुगेटेड बॉक्स वापरून केले जाते. कारण ते खूप कमी वजनाचे, साठवण्यास सोपे आणि विल्हेवाट लावायला सोपे (म्हणजे पुनर्वापर करण्यायोग्य) आणि परिणामी पर्यावरणास अनुकूल आहेत. ते स्वस्त असल्याने ते विविध उद्योगांमध्ये मोठ्या प्रमाणावर वापरले जातात ज्यासाठी उत्पादनाचे पॅकींग आवश्यक असते. या व्यवसायात मालवाहतूक हा एक प्रमुख घटक आहे कारण हे उत्पादनस्वस्त आणि अवजड आहे आणि त्यासाठी भरपूर जागा आवश्यक आहे. त्यामुळे तुमच्या व्यवसायाचे स्थान तुमच्या ग्राहकांच्या अगदी जवळ असणे अत्यावश्यक आहे. कोरुगेटेड बॉक्सची मागणी खूप जास्त आहे आणि ते पॅकेजिंग मार्केटमधील सर्वात वेगाने वाढणाऱ्या क्षेत्रांपैकी एक आहे. इतर पॅकेजिंग मटेरियलच्या तुलनेत कोरुगेटेड कार्डबोर्ड पॅकेजिंग बॉक्स भरपूर फायदे आहेत.

- उत्पादनाचे संरक्षण करते.
- अतिशय किफायतशीर आणि टिकाऊ.
- निसर्गात पूर्णपणे पुनर्वापर करण्यायोग्य इ.

कार्टनपॅकेजिंग बॉक्स विविध आकारांमध्ये उपलब्ध आहेत. हे सामान्यतः आयताकृती आणि चौरस आकाराचे असतात.

• कोरुगेटेड बॉक्स बनवण्याची प्रक्रिया :-

प्रथम क्राफ्ट प्रक्रियेद्वारे लाकूड चिप्स पल्प केल्या जातात. झाडाचे खोड हा पन्हळी पुठ्ठा तयार करण्यासाठी वापरला जाणारा कच्चा माल आहे. क्राफ्ट पेपर च्या प्रक्रियेसाठी पाईन ट्री हे सर्वात योग्य झाड आहे. ते नंतर सल्फेट प्रक्रियेतून जाते आणि तंतुमय लगदामध्ये मोडते. क्राफ्ट रोल नंतर कोरुगेटर मशीन मध्ये घातले जातात. मग क्राफ्ट पेपर मध्ये उष्णता, दाब आणि गोंद प्रक्रिया केली जाते. याचा परिणाम म्हणजे बॉक्स ब्लॅक्स नावाची कार्डबोर्ड ची सतत शीट तयार होते. हे पुठ्ठा नंतर टेम्पलेट डिझाईन नुसार रुंद

ऐंग्रो गोल्ड

• पीव्हीसी पाईप म्हणजे काय आणि ते कसे बनवले जाते?

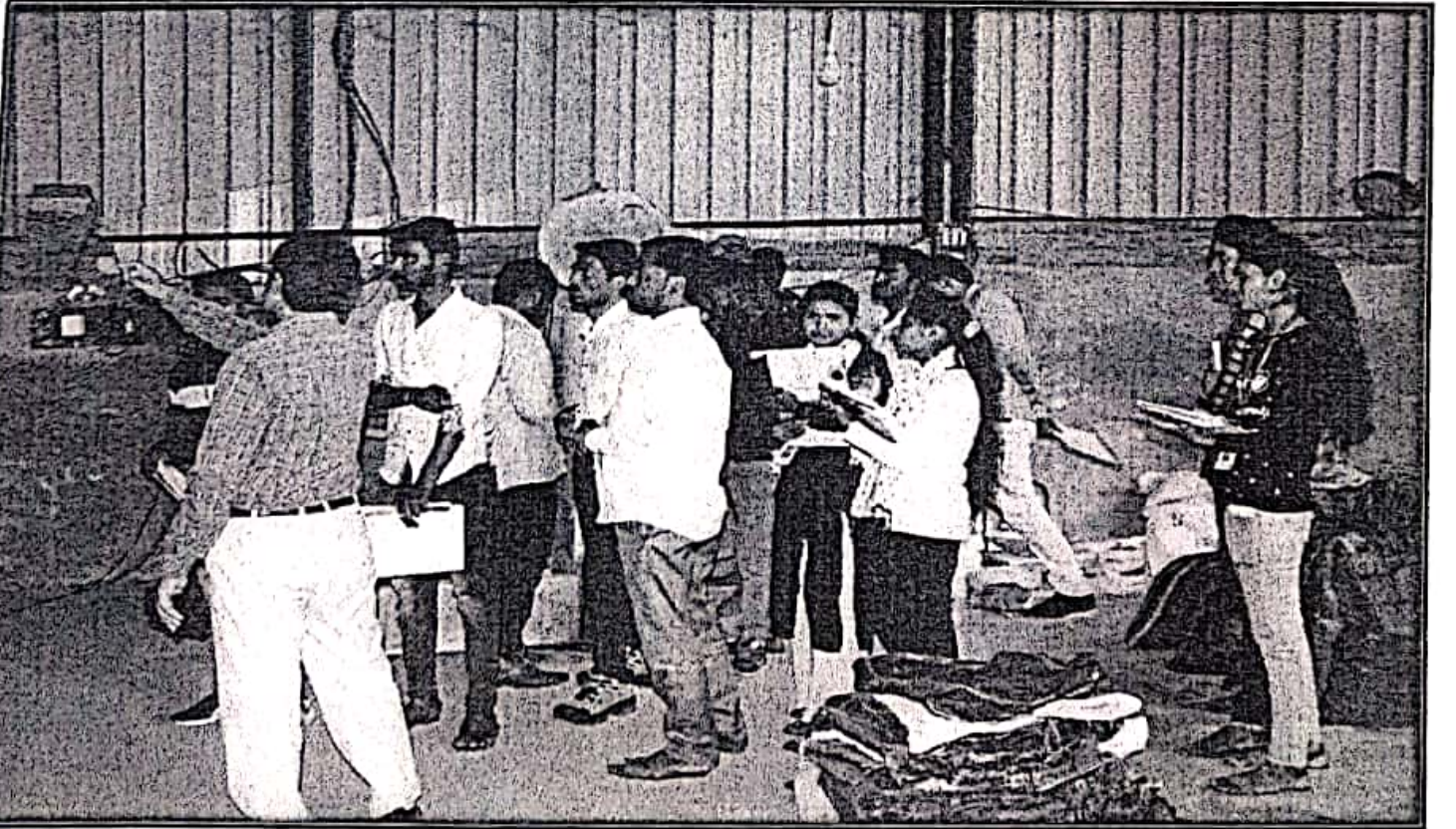
प्लॅस्टिक पाईपिंगच्या सार्वत्रिक आणि बहुमुखी प्रकारांपैकी एक, पीव्हीसी पाईप्स ८० वर्षांहून अधिक काळ वापरात आहेत, जगभरातील विविध बाजार क्षेत्रांमध्ये अनेक अनुप्रयोगांची सेवा करतात. मेटल पाईपिंगच्या तुलनेत, पीव्हीसी पाईप्स अपवादात्मकपणे मजबूत आणि टिकाऊ असतात, संपूर्ण गंज प्रतिरोधक असतात आणि थर्मल विस्तार किंवा आकुंचना बळी पडण्याचा धोका कमी असतो. किफायतशीर आणि मजबूत, हे पाईप्स उपलब्ध फिटिंग्जच्या श्रेणीसह विविध आकारात येतात आणि PVC पाईपच्या प्रकारानुसार उबदार किंवा थंड पाण्याच्या वापरासाठी वापरले जाऊ शकतात.

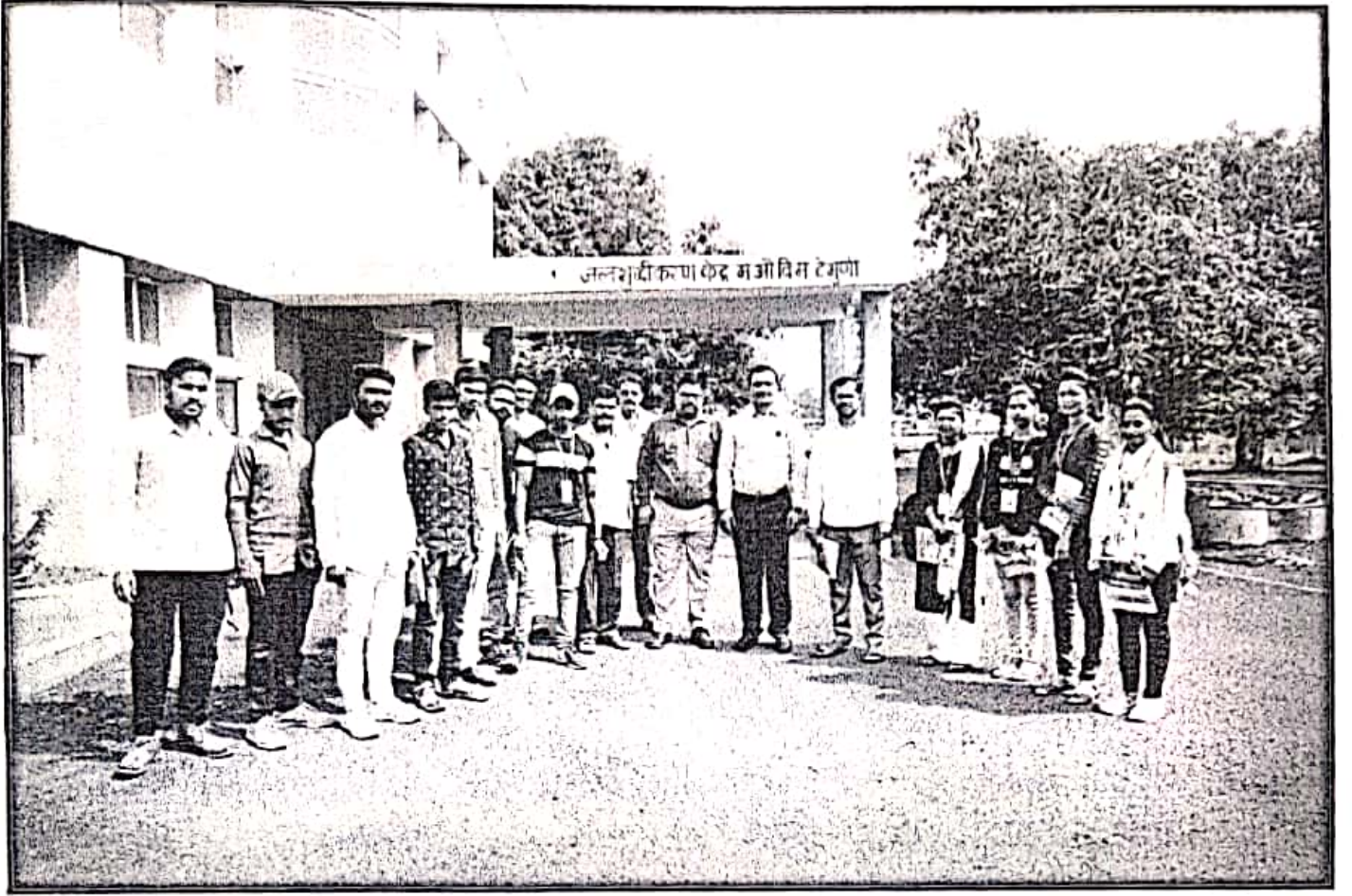
➤ सर्वसमावेशक उत्पादन श्रेणी प्रदान करणे

पीव्हीसी पाईप्स विविध आकार आणि व्यासांमध्ये येतात आणि प्रत्येक आकारासाठी विविध प्रकारच्या फिटिंग्ज अस्तित्वात असतात. त्यामुळे पीव्हीसी पाईप उत्पादकांना उत्पादनांच्या विस्तृत श्रेणीसह बाजारपेठ सादर करणे अत्यंत इष्ट आहे. DRTS PVC पाईप उत्पादकांना विविध प्रकारच्या तयार PVC पाईप फिटिंग्सह सपोर्ट करते, विविध प्रकार आणि आकारात उपलब्ध आहे, जे तुम्हाला तुमची उत्पादने PVC पाईपिंग उत्पादनांच्या संपूर्ण कुटुंबासह बाजारात आणण्यास मदत करते.

• डीआरटीएस पीव्हीसी पाईप उत्पादन लाइन्स

DRTS PVC पाईप उत्पादनासाठी संपूर्ण टर्नकी उत्पादन लाइन ऑफर करते. दिवन स्कू पीव्हीसी एक्सट्रूडर्स विविध प्रकारच्या क्लायंटच्या उत्पादन गरजा पूर्ण करण्यासाठी विविध प्रकारच्या आणि आकारांमध्ये येतात. DRTS विविध प्रकारच्या PVC उत्पादन रेषा ऑफर करते जे १६ मिमी इतके लहान आणि ६३० मिमी इतके मोठे पाईप्स तयार करू शकतात. क्लायंटला काहीही आवश्यक असले तरी, पीव्हीसी पाईप्सच्या जलद, कार्यक्षम आणि विश्वासार्ह उत्पादनाची हमी देण्यासाठी DRTS उत्पादन लाइनच्या सर्व टप्प्यांसाठी यंत्रसामग्री आणि कॉन्फिगरेशन ऑफर करते.

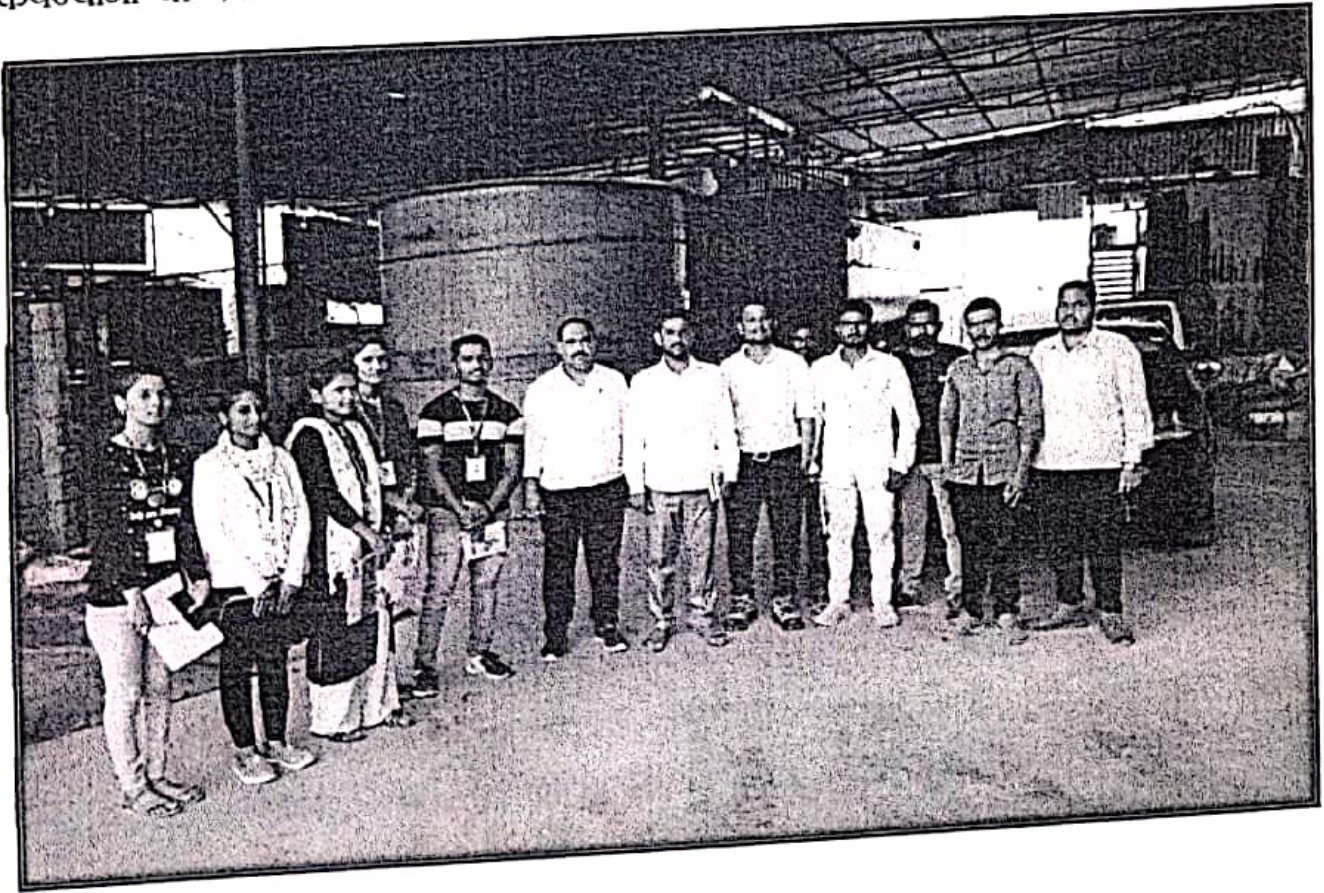
केन्द्रा केमिकल

टेम्बुर्णी, सोलापूर येथील केन्द्रा केमिकल आपल्या ग्राहकांच्या मागण्या समाधानकारकपणे पूर्ण करण्यासाठी ओळखले जाते. हा व्यवसाय २००१ मध्ये अस्तित्वात आला आणि तेव्हापासून ते त्याच्या क्षेत्रातील एक प्रसिद्ध नाव आहे. हे प्लॉट नं.ए-७, MIDC टेम्बुर्णी, टेम्बुर्णी-४१३२११ येथे आहे. केन्द्रा केमिकल हे टेम्बुर्णी MIDC परिसरातील एक प्रमुख प्रतिष्ठान कंपनी आहे. याने व्यवसायाची क्रेडेन्शियल्स सिद्ध करणारे Jd Verified, Jd Pay सारखे स्टॅम्प मिळवले आहेत. व्यवसाय आपल्या ऑफरद्वारे सकारात्मक अनुभव देण्याचा प्रयत्न करतो. रोख धनादेश, जेडी पे, क्रेडिट कार्ड, डेबिट कार्ड, मास्टर कार्ड, व्हिसा कार्ड, अमेरिकन एक्सप्रेस कार्ड यासारख्या स्वीकारलेल्या पेमेंट पद्धतीमुळे प्रत्येक व्यवसाय व्यवहार सुलभ आणि अखंडपणे होतो, ज्यामुळे संपूर्ण प्रक्रिया आणखी प्रभावी बनवण्यात मदत होते.

केन्ट्रा केमिकलचा केंद्रबिंदू ग्राहक आहे आणि या विश्वासामुळेच व्यवसाय दीर्घकालीन नातेसंबंध निर्माण करत आहे. ग्राहकांचा सकारात्मक अनुभव सुनिश्चित करणे, उत्कृष्ट दर्जाच्या वस्तू आणि सेवा उपलब्ध करून देणे याला मुख्य महत्त्व दिले जाते. भारतातील अग्रगण्य b2b मार्केट प्लेस, Jd Mart हे सुनिश्चित करते की व्यावसायिक क्रियाकलापांमध्ये गुंतणे ही लहान आणि मध्यम उद्योगांसाठी तसेच मोठ्या व्यवसायांसाठी एक अखंड प्रक्रिया आहे. या व्यवसायांना त्यांच्या प्रेक्षकांपर्यंत पोहोचण्यास सक्षम करण्यासाठी, हे पोर्टल त्यांना डिजिटल कॅटलॉगद्वारे उत्पादने आणि सेवांच्या बाबतीत त्यांच्या ऑफरचे प्रदर्शन करू देते. या व्यवसायात उत्पादनांची विस्तृत श्रेणी आहे आणि उत्पादन / कॅटलॉग यादीमध्ये कृषी रसायन, कृषी खते, खते, कृषी सूक्ष्म पोषक खत, कृषी खत इ.

कृषी रसायन उद्योगातील दिग्गज श्री आर जी येवले यांच्या मार्गदर्शनाखाली क्रेन्टा केमिकलची सुरुवात १९ वर्षापूर्वी झाली. आज ही कंपनी शेतकरी, खते आणि सूक्ष्म पोषक, पीजीआर, उद्योगांमध्ये गणले जाणारे नाव आहे.

क्रेन्टा केमिकलचे विविध ब्रँड्स कंपनीला प्राधान्य असलेल्या सर्व जिल्ह्यांतील शेतकरी कौतुक करतात. क्रेन्टा केमिकल हे नाविन्यपूर्ण आणि प्रतिष्ठित भारतीय कृषी रसायन कंपन्यांना बी दर्जाच्या उत्पादनासाठी पसंतीचे पर्याय आहे.

करण्यासाठी R.P.L.D व L.L.D.P.E. हे रॉ मटेरियल वापरले जाते. केन्ट्रा केमिकल या कंपनीत रसायनिक खत तयार करण्यासाठी वापरले जाणारे रसायने आयर्न वाटर, मॅग्नेशियम ऑक्साईड, झिंक ऑक्साईड व सल्फर ऍसिड यांचा वापर केला जातो. श्री पॅकेजिंग या कंपनीत बॉक्स तयार करण्यासाठी ब्रजपट पेपर, गम, स्त्रेवींग वायर व क्लर इत्यादी साधनांचा वापर केला जातो. ऍग्रो गोल्ड या कंपनीमध्ये पीव्हीसी पाईप्स तयार केले जातात. पीव्हीसी पाईप्स तयार करण्यासाठी स्टेक पाईप, रेसोन हा कच्चा माल वापरला.

• कंपनीमध्ये काम करणाऱ्या कामगारांची संख्या:-

वॉटर सप्लाय स्कीम या कंपनीमध्ये एकूण ७ कामगार काम करीत असून यामध्ये स्त्रिकल्ड ३ व अनस्त्रिकल्ड २ असे काम करीत असतात. धनलक्ष्मी ऍग्रो इंडस्ट्री या कंपनीमध्ये एकूण ५५ कामगार काम करीत आहे. यामध्ये स्त्रिकल्ड १५ व अनस्त्रिकल्ड ४० आहे. तसेच यामध्ये स्त्रिया १० व पुरुष ४५ इतकी आहे. या कंपनीमध्ये सर्व मिळून काम करतात. केन्ट्रा केमिकल या कंपनीत ८० कामगार काम करीत आहे. यामध्ये स्त्रिकल्ड २० व अनस्त्रिकल्ड ६० आहे. तसेच यामध्ये स्त्रिया १५ व पुरुष संख्या ६५ एवढी आहे. श्री पॅकेजिंग या कंपनीत एकूण ८ कामगार काम करत आहे. यामध्ये स्त्रिकल्ड ५ व अनस्त्रिकल्ड ३ आहे. तसेच यामध्ये स्त्रिया ३ व पुरुष ५ एवढे कामगार काम करतात. ऍग्रो गोल्ड या कंपनीत एकूण ७ कामगार काम करीत आहे. यामध्ये स्त्रिकल्ड ५ व अनस्त्रिकल्ड २ आहे. तसेच यामध्ये स्त्रिया २ व पुरुष ५ असे कामगार या कंपनीमध्ये काम करतात.

Industry	Total Employee	Male	Female
Water Supply Scream	05	05	00
Dhanalaksmi Agro Industry	55	45	10
Krenta Chemical	80	65	15
Shri Packeging	08	05	03
Agro Gold	07	05	02

रयत शिक्षण संस्थेचे

Rayat Shikshan Sanstha

कला व वाणिज्य महाविद्यालय, माढा

पर्यावरण अभ्यास विभाग

* प्रकल्प अहवाल *

प्रकल्पाचे नाव

मृदा प्रदूषण

विद्यार्थ्याचे नाव :- सावंत प्रिया दत्तात्रय वर्ग:बी.कॉम.द्वितीय वर्ष

परीक्षा नंबर :-

रोल नंबर :-

सन २०२१-२२

मार्गदर्शक

श्री. अनाम एस. एस.

RAYAT SHIKSHAN SANSTHA'S
ARTS AND COMMERCE COLLEGE, MADHA
DIST-SOLAPUR

CERTIFICATE COURSE IN ENVIRONMENT STUDIES
LABORATORY CERTIFICATE

This is to certify that Shri./Kum./Smt **Sawant Priya Dattatraya** Has satisfactorily carried out the required project work prescribed by the **PUNYASHLOK AHILYADEVJI HOLKAR SOLAPUR UNIVERSITY, SOLAPUR.**

For the B.A./B.Com. Part – II course and that this Report represents his/her Bonafide work in the year 2021-22.

Exam Seat No.

Khatal S.S
Teacher in Charge

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	घटक	पान नं.
१	प्रस्तावना	१
२	विषयाचे नाव	—
३	प्रकल्पाची उद्दिष्टे	२
४	मृदा प्रदूषण	३
५	मृदा प्रदूषणास कारणीभूत घटक	४
६	मृदा प्रदूषण थांबवण्यासाठी केलेले उपाय	५
७	मृदा प्रदूषणामुळे होणारे परिणाम	६
८	मृदा संवर्धन	७
९	निरीक्षण	८
१०	विश्लेषण	९
११	निष्कर्ष	१०
१२	मुलाखत	११
१३	प्रश्नावली	१२
१४	संदर्भ	१३

मृदा प्रदूषण

- १) जमिनीवर नैसर्गिक घटक म्हणजेच सरोवर जलाशय खनिज आणि सांस्कृतिक घटक म्हणजेच मंदिरे रस्ते, लोहमार्ग, धरण आढळतात
- २) मृदा म्हणजे जमीन होय योग्य हवामान उपलब्ध असेल तर हि खनिज घटकयुक्त मृदा पिकांच्या व वनस्पतींच्या वाढीला उपयुक्त असते.
- ३) वाळवंटात पाणी नसल्यामुळे मृदा नापीक बनते मातीमध्ये वेगवेगळ्या प्रकारच्या विषारी व रासायनिक द्रव्यांचे मिसळण होणे म्हणजे मातीचे प्रदूषण म्हणतात.
- ४) मातीच्या रासायनिक जैविक भौतिक गुणधर्मात अनावश्यक परिवर्तन बदल किंवा अमर्याद वाढ झाल्याने सजीवांचे जगणे खूप अवघड होते मातीतील नैसर्गिक गुणधर्म नष्ट होतात.
- ५) मातीचा उपयोग होत नाही जमीन नापीक बनते निरुपयोगी बनते यालाच मृदा प्रदूषण म्हणतात

मृदा प्रदूषणामुळे होणारे परिणाम

- १) मातीमध्ये रसायनाचा अतिवापर केलेल्या मातीमधील सुपीकता कमी होते
- २) वाळवंटात पाण्याभावी माती नापीक होत आहे
- ३) सेंद्रिय खनिज गुणधर्म नसल्याने मृदा नापीक बनत आहे
- ४) विशेषत तापमान व आद्रता हे दोन घटक मातीच्या रचनेवर व उत्पादनावर परिणाम करत असतात
- ५) माती दुषित असल्याने अन्न धान्य उत्पादनावर परिणाम होतात
- ६) माती प्रदूषणामुळे त्या मातीमध्ये उगवलेल्या पालेभाज्या सेवन केल्याने अनेक प्रकारचे रोग होणे आजार उद्भवणे अशा प्रकारे परिणाम करत
- ७) मृदा हा पृथ्वीवरचा खूप महत्वाचा घटक आहे मृदा प्रदूषणामुळे मनुष्य जीवन जगू शकत नाही मृदा नापीक झाल्याने मनुष्याला याचा फफटका बसतो आणि निसर्गाचा समतोल बिघडतो

प्रश्नावली

१) नितेश सावंत तुम्ही शेती करण्यास कधी सुरवात केली आणि का?

उत्तर :- लहान होतो तेव्हापासून मी शेती करण्यास सुरवात केली आणि मला शेती करायला खूप आवडत असे.

२) शेती करत असताना तुमचे सर्वात जास्त लक्ष कोणत्या गोष्टीकडे गेले?

उत्तर :- माझे सर्वात जास्त लक्ष मतीकडे गेले कारण माती हा शेतीचा महत्वाचा भाग आहे.

३) मातीविषयी तुम्ही काय सांगाल?

उत्तर :- मतीविना शेती अशक्य आहे म्हणून मातीमध्ये सुपीकता असणे गरजेचे आहे.

४) मातीला सुपीक बनवण्यासाठी तुम्ही काय केले?

उत्तर :- मातीला सुपीक बनवण्यासाठी मी मातीवर सेंद्रिय खतांचा वापर केला कारण सेंद्रिय खत हे नैसर्गिक आहे

५) सेंद्रिय खतामध्ये तुम्ही कशाचा वापर केला आहे?

उत्तर :- सेंद्रिय खतामध्ये गांडूळ खत, शेणखत मेंढी खत अशा वेगवेगळ्या खतांचा वापर केला आहे.

६) तुम्ही सर्वांना सेंद्रिय शेतीबद्दल काय सांगू इच्छिता?

उत्तर :- सेंद्रिय शेती हा पर्याय खूप चांगला आहे यामुळे तुमची जमीनही सुपीक राहते आणि तुमचे उत्पन्न वाढते

७) तुम्ही नवीन पिढीतील येणा-या शेतक-यांना काय सल्ला द्याल?

उत्तर :- येणा-या पिढीतील शेतक-यांना असेंद्रिय शेती टाळून सेंद्रिय शेतीला प्राधान्य द्यावे हा अनमोल सल्ला मी देत आहे.

रयत शिक्षण संस्थेचे,

कला व वाणिज्य महाविद्यालय, माढा, सोलापूर

भूगोल विभाग

अभ्यास सहल अहवाल

सहल मार्गः माढा - कोल्हापूर - रत्नागिरी - सिंधुदुर्ग - कोल्हापूर - माढा

विद्यार्थ्याचे नाव :

परीक्षा नंबर : -

रोल नंबर : -

वर्ग : बी. ए. भाग -३

मार्गदर्शक

डॉ. जे. एम. पालकर

डॉ. व्ही. जे. पालकर

श्री. एस. एस. खताळ

वर्षः २०२१-२०२२

Rayat Shikshan Santha's

Arts & Commerce College Madha, Dist- Solapur.

DEPARTMENT OF GEOGRAPHY

LABORATORY CERTIFICATE

This is to certify that Shri./Kum./Smt. _____

has satisfactorily carried out the required *Practical work / Project work / Excursion Tour* prescribed by the **P. A. H. SOLAPUR UNIVERSITY, SOLAPUR** for the **B. A. Part-III** course in **Geography Special** and that this report represents his/her bonafide work in the Year- 2021-22

Seat No. _____

Khadal S.S.
Teacher in charge

Examined
01/07/2022
Examiner

Jhalkot
01/07/2022

Head of the Department

अनुक्रमणिका

अ.क	प्रकरणाचे नाव	पान नं.
१	प्रस्तावना	०२
२	शैक्षणिक सहलीचा हेतू / उद्दिष्टे	०३
३	माहिती संकलन	०४
४	भूखना	} ०५
५	हवागान	
६	जलप्रणाली	
७	मृदा	} ०६
८	लोकसंख्या	
९	व्यवसाय व उद्योगधंदे	०७
१०	लोकजीवन वसाहत प्रकार	} ०८
११	शेती व पीके	
१२	वनस्पती	०९
१३	पर्यटन स्थळे १ शिवा पॅलेस २ रत्नदुर्ग किल्ला ३ रत्नागिरी सागरी मत्स्यासंग्रहालय ४ कृष्णाजी केशव दामले ५ मालगुंड ६ गणपतीपुळे ७ सिंधुदुर्ग किल्ला ८ पन्हाळगड किल्ला ९ शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर १० रंकाळा ११ महालक्ष्मी मंदिर १२ कणेरी मठ	10 to 30
१४	स्मारेप	

प्रस्तावना

पर्यटन भूगोल ही भूगोलाची आधुनिक शाखा आहे. या शाखेचा विकास पाश्चिमात्य देशात मोठ्या प्रमाणात झालेला आहे. याची तुलना करता आशिया खंडात म्हणावा तसा विकास झालेला नाही. पर्यटन विभागात मानव व त्याच्या सभोवतालच्या प्राकृतिक आणि सांस्कृतिक पर्यावरणाच्या संवधाचा अभ्यास केला जातो. म्हणूनच अशा संवधाचा अभ्यास करणे भूगोलाच्या विद्यार्थ्यांचे कर्तव्य आहे. कारण भूगोलाचा प्राकृतिक घटकांशी सख्त संबंध येतो. तसेच मानवाचा पर्यावरणाशी येणाऱ्या संवधाचा अभ्यास हि भूगोलात केला जातो. पर्यटन भूगोलाची महत्त्वाची बाजू म्हणजे मानव व पर्यावरणातील सह-संवधाच्या अभ्यासाने निरीक्षण व परीक्षण करून तर्क-वितर्कानी अनुमाने काढता येतात.

भारतामध्ये जरी या व्यवसायाचा विकास प्राचीन काळापासून होत असला तरी ब्रिटीशांच्या आगमनानंतर या व्यवसायात गती प्राप्त झाली आहे. भारत स्वतंत्र झाल्यानंतर भारतीय पर्यटन विकास महामंडळ म्हणजेच Indian Tourism Development Corporation (ITDC) ची स्थापना झाली. अलीकडील काळात भारतात हा व्यवसाय वाढीस लागला आहे. राष्ट्रीय स्तराबरोबर राज्यस्तरावर देखील पर्यटन विकास महामंडला मार्फतच १९९१ हे वर्ष भारतीय पर्यटन वर्ष म्हणून साजरे झाले.

भारत हा महान संस्कृतीचा देश आहे. भारताचे प्राकृतिक वैभव हे पर्यटकांच्या आकर्षणास कारणीभूत ठरते. उत्तरेस हिमाच्छादित शिखरे, पर्वतावरील थंड हवेची ठिकाणे, विस्तृत लांब समुद्र किनारे, पशुपक्षी अभयारण्ये हे पर्यटकांना खेवून आणतात.

पंडित जवाहरलाल नेहरूंच्या मते, भारत विविधतेचा देश आहे. यामुळेच तो देश नसून खंड आहे. अशा या भारताच्या प्रत्येक विभागात विविधता आढळते. म्हणूनच तो सर्वांना आवडतो. भारताबरोबरच महाराष्ट्रातही अशा प्रकारची विविधता आढळते. अशा विविधतेने नटलेल्या महाराष्ट्रातील कोकण व घाटमाता येथील अभ्यास करण्यासाठी कोल्हापूर, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग, गनपतीपुले व ऐतिहासिक पर्यटन स्थळांची निवड केली.

शैक्षणिक सहलीचा हेतू / उद्दिष्ट्ये

संपूर्ण जन हे भूगोलाची प्रयोग शाळा आहे असे म्हटले जाते. जगाच्या फार थोड्याभागाचे निरीक्षण करण्यामध्ये भूगोलाचा विद्यार्थी समाधान मानत असतो. परंतु प्रत्यक्षात जगाच्या पाठीवर सर्वत्र प्राकृतिक रचना, हवामान, जमीन, वनस्पती, प्राणी, समुद्रकिनाऱ्या तसेच सांस्कृतिक घटक हे सारख्या स्वरूपात आढळत नाही. त्यामध्ये स्थलपरत्वे विभिन्नता आढळतात. या घटकांचा अभ्यास व त्याचे सूक्ष्म निरीक्षण करणे या दृष्टीकोनातून भूगोल या विषया मध्ये शैक्षणिक अभ्यास सहलीला अनन्य साधारण महत्त्व आहे. भूगोलात या विषयाचा अभ्यास केवळ माहिती, त्याख्याने इत्यादींवर अवलंबून नसून तो प्रत्यक्षात अनुभवावरून व निरीक्षणावरून आधारित आहे.

या शैक्षणिक अभ्यास सहलीमुळे विद्यार्थ्याला त्या-त्या प्रदेशाचे वैशिष्ट्य पूर्ण यथार्थ चित्रण पहावयास मिळते. यातूनच त्याची निरीक्षण करण्याची शक्ती वाढते. हम्बोल्ट, कार्ल रिटर, विडाल डी. ब्लाश, विल्यम डेव्हीस यांनी देखील नियमित निरीक्षण केले आहे. त्यामुळे भौगोलिक क्षेत्रात त्यांनी देखील नियमित निरीक्षण केले आहे. त्यामुळे भौगोलिक क्षेत्रात त्यांनी ज्ञानाची अमुल्य अशी भर घातली आहे.

भूगोल विषयाचा आपण दोन मार्गांनी अभ्यास करू शकतो. त्यातील पहिला मार्ग म्हणजे पुस्तकांच्या आधारे व दुसरा मार्ग म्हणजे प्रत्यक्षिक पद्धत होय. भूगोल विषयामध्ये प्रत्यक्षिक पद्धतीने अभ्यास करण्यासाठी नैसर्गिक व सांस्कृतिक घटकांचे निरीक्षण करणे अत्यंत आवश्यक आहे. प्रदेशाचे निरीक्षण केल्याने आपणस त्या प्रदेशातील विविध गोष्टी समजू शकतात. प्रत्यक्ष प्रदेश पहिल्याने व त्याचे निरीक्षण केल्याने आपणस त्या-त्या प्रदेशातील विविध घटकांची कल्पना येते. उदा. भूपृष्ठाचा उंच सखल पणा, जमिनीचा प्रकार, हवामानाची स्थिती, वनस्पती प्रकार, जलप्रणाली, प्राणी, घराचे निरनिराळे प्रकार, बांधकामाचे साहित्य, मानवाची त्वचा, रंग, भाषा, आहार, वस्त्र तसेच इतर सांस्कृतिक घटक हे प्रत्यक्ष निरीक्षणाचे ज्ञान भूगोल विषयामध्ये फार महत्त्वाचे मानले जाते. त्याच दृष्टीकोनातून भूगोल विषयात शैक्षणिक सहल अत्यंत महत्त्वाची आहे.

पर्यटन स्थळे

❖ थिबा पॅलेस

भारताच्या शेजारी असणाऱ्या ब्रह्मदेशावर (आताचा म्यानमार) एकोणिसाव्या शतकात कोनबॉंग राजघराण्याची सत्ता होती. १ जानेवारी १८५९ रोजी जन्मलेला थिबा गिन, १८७८मध्ये वयाच्या १९व्या वर्षी ब्रह्मदेशाचा राजा झाला होता.

भारताच्या शेजारी असणाऱ्या ब्रह्मदेशावर (आताचा म्यानमार) एकोणिसाव्या शतकात कोनबॉंग राजघराण्याची सत्ता होती. १ जानेवारी १८५९ रोजी जन्मलेला थिबा गिन, १८७८मध्ये वयाच्या १९व्या वर्षी ब्रह्मदेशाचा राजा झाला होता. थिबा हा अत्यंत जुलमी राजा असून प्रेंच राज्यकर्त्यांच्या मदतीने ब्रिटिशांविरोधात कारवाया करतो, असा आरोप करून इंग्रजांनी त्याला १८८५मध्ये पदच्युत केले. २९ नोव्हेंबर १८८५ रोजी तो ब्रिटिशांना शरण गेला. १ जानेवारी १८८६ पासून ब्रह्मदेश ब्रिटिशांच्या साम्राज्याचा भाग बनला. थिबा राजाने इंग्रजांविरुद्ध उठाव करू नये म्हणून त्याच्या देशापासून दूर अपरिचित ठिकाणी नजरकैदेत ठेवण्याचा निर्णय घेतला गेला. त्या काळात रत्नागिरीला दळणवळणाची सोय नव्हती. १६ एप्रिल १८८६ मध्ये थिबा राजा, त्याची पत्नी सुपायलात आणि दोन लहान मुलीसह मद्रासमार्गे येथे आणले गेले व रत्नागिरीत स्थानबद्ध केले. आपल्या देशात परत जाण्यासाठी किंवा रत्नागिरी त्यतिरिक्त इतर ठिकाणी स्थलांतर करण्यासाठी त्याने असंख्य विनंत्या केल्या. परंतु निर्दयी ब्रिटिशांनी त्याचे ऐकले नाही.

सुरुवातीच्या काळात थिबाला धरणगाव येथे एका बंगल्यात ठेवले होते. हा बंगला अपुरा असल्याने त्याने ब्रिटिशांकडे नव्या घराची मागणी केली. १९१० मध्ये त्याच्यासाठी रत्नागिरीमध्ये २७ एकर जागेवर त्या काळातील १ लाख ३७ रुपये खर्च करून बाही शैलीचा एकमजली राजवाडा उभारण्यात आला. ३० वर्षे रत्नागिरीत राहिल्यानंतर १६ डिसेंबर १९१६ रोजी त्याचा रत्नागिरीच्या राजवाड्यात मृत्यू झाला. एकेकाळी एका देशाचा राजा असलेल्या, सोन्याची पिकदाणी वापरणाऱ्या, हिऱ्या-माणकांची उधळण करणाऱ्या दुर्दैवी राजाचा स्थानबद्धतेत होणारा मृत्यू ही अत्यंत विषण्ण घटना आहे. थिबाच्या पुढील पिढ्या इथेच वाढल्या. त्यांना शेवटपर्यंत गरिबीशी झगडत जगावे लागले.

❖ रत्नदुर्ग किल्ला

रत्नागिरी जिल्ह्याच्या मुख्यालयात रत्नागिरी बंदराजवळ असलेला किल्ला. या किल्ल्याचे तीन प्रमुख भाग आहेत. महादरवाजा (पूर्व), दीपगृह (दक्षिण) आणि भगवती मंदिर (पश्चिम). तीन बाजूंनी डोंगररांग आणि चौथ्या बाजूला म्हणजेच उत्तरेला खाली बंदर अशी एकूण किल्ल्याची रचना आहे. डोंगर रांगेवर पूर्ण तटबंदी बांधून किल्ला मजबूत केलेला होता. रत्नागिरी शहरातून किल्ला पेठ भागात जाताना किल्ल्याची तटबंदी खिंडीजवळ पार करावी लागते. तटबंदी पार करून डांबरी रस्ता डोंगर रांगेच्या खळभ्यात वसलेल्या किल्ला पेठ भागात जातो. या खिंडीतच उजवीकडे तटबंदीमध्ये पूर्वेला किल्ल्याचे मुख्य प्रवेशद्वार आहे. पहिला दरवाजा कमानयुक्त असून बऱ्या अवस्थेत आहे. हा दरवाजा झाडांनी झाकलेला असून दरवाजाशेजारीच एक बुरूज आहे. दरवाजाची कमान व चौकट उत्तम स्थितीत असली, तरीही झाडांमुळे दरवाजा नीट दिसत नाही. दुसरा दरवाजा दक्षिणाभिमुख असून त्यावर कोणतेही शिल्पकाम दिसत नाही. पहिल्या दरवाजापासून पुढे १० मी. उंचीवर गडाचा दुसरा दरवाजा आहे. गडाचा हा महादरवाजा पूर्वाभिमुख असून त्यावर कोणतेही शिल्पकाम नाही. पण आधुनिक प्रकारे सिमेंट वापरून चंद्र व सूर्य कोरलेले दिसतात.

दरवाजाच्या आतील बाजूस देवड्या नाहीत. दरवाजाला आतील बाजूस उजवीकडे हनुमान मंदिर असून डावीकडे रैनिकांसाठी अलंगा म्हणजे खोल्या बांधलेल्या आहेत. हनुमान गडाचा महादरवाजा आहे. या दोन दरवाजांतून पूर्वी किल्ल्यात प्रवेश केला जात असे. सध्या येथे सहज पोहोचण्यासाठी खिंड पार करून डांबरी रस्ता सोडून उजवीकडे जाणाऱ्या कच्च्या रस्त्याने किल्ल्याच्या महादरवाजापर्यंत जाता येते. हनुमान मंदिराशेजारी पाण्याची दोन टाकी आहेत. या टाक्यांच्या बाजूने जांभ्या दगडातील बांधकाम करून त्यांना

उंची दिलेली दिसते. टाक्यांशेजारून उत्तरेकडे किल्ल्याची तटबंदी लांबवर पसरलेली आहे. या तटबंदीमध्येच एके ठिकाणी कोनाडा दिसतो. पुढे गेल्यावर तटबंदीला लागूनच एक घुमटीसदृश्य बांधकाम केलेली छोटी खोली दिसते. ही तटबंदी उत्तरेला अंदाजे अर्धा किमी. लांबपर्यंत पसरलेली आहे. तटबंदीवर चढण्यासाठी तीन ठिकाणी पायऱ्या बांधलेल्या आहेत. तटबंदीची रुंदी अंदाजे ८ ते १० फूट आहे. तटबंदीतील एका बुरुजामधून आत उतरण्यासाठी पायऱ्या आहेत. येथे खाली एक गोठे विहिरीसदृश्य बांधकाम तटाला लागून दिसते. त्या विहिरीतदेखील एक दरवाजा आहे. हे बांधकाम नेमके काय आहे, याची माहिती मिळत नाही. तटबंदी रत्नागिरी ते भगवती मंदिर रस्त्यावरील खिंडीपासून सुरू होते. या तटबंदीत एकूण ८ बुरुज आहेत. किल्ल्याची पुनर्बांधणी केल्याचे दिसून येते.

रत्नदुर्ग किल्ल्याचा दुसरा भाग म्हणजे दीपगृह परिसर. खिंडीतील डांबरी रस्त्याच्या डावीकडे म्हणजेच दक्षिणेला तटबंदी दीपगृहापर्यंत पसरलेली दिसते. मुख्य डांबरी रस्त्यापासूनच दक्षिणेकडे डांबरी रस्ता थेट तटबंदी जवळून दीपगृहाच्या दारात जातो. खिंडी जवळच तटबंदीमध्ये दाट झाडीत एक उत्तम कमानयुक्त दरवाजा असून दरवाजावर कोणतेही शिल्पकाम नाही.

घेतात, कारण हे ठिकाण केवळ सुंदर दृश्येव देत नाही तर काही महिन्यांत साहसी स्नेळांची श्रेणी देखील देते.

हेच कारण आहे की समुद्रकिनारा गणपतीपुळेला भेट देण्यासाठी सर्वोत्तम ठिकाणांपैकी एक आहे आणि वर्षभर देशभरातून हजारो लोकांना आकर्षित करते.

❖ सिंधुदुर्ग किल्ला

छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या सैन्यात या किल्ल्याचे फार महत्त्व होते. किल्ल्याचे क्षेत्र कुठे बंदरावर ४८ एकरांवर पसरलेले आहे तटबंदीची लांबी साधारणतः तीन किलोमीटर असते. बुरुजची संख्या ७२ ते ४७ स्टोनी जीन्स आहे. शिवाजी महाराजांच्या काळापासून या किल्ल्यावर पाण्याच्या खडकाळ विहिरी आहेत. त्यांची नावे दूध विहीर, साखर विहीर, दही विहीर आहेत. छत्रपती शिवाजी महाराजांनी त्या काळात या किल्ल्याच्या तटबंदीमध्ये तीस ते चाळीस शौचालय बांधले आहेत. या किल्ल्यांमध्ये भवानी देवीचे मंदिर, हनुमान जीचे मंदिर आणि शंकराच्या रूपाने शिवाजी महाराजांचे मंदिर आहे हे मंदिर शिवाजी महाराजांचा मुलगा राजाराम महाराज यांनी १६९७ मध्ये बांधले होते. येथे भगवान शंकराच्या हाताच्या चिन्हासह पावलांचे ठसे देखील आहेत. या ठिकाणी प्रवासी पाण्याखाली स्नेळण्याचा भरपूर आनंद घेऊ शकतात. सिंधुदुर्ग किल्ला निःसंशयपणे प्रत्येक परिमाणात एक अद्वितीय किल्ला आहे.

• सिंधुदुर्ग किल्ल्याचा इतिहास

सिंधुदुर्ग जिल्ह्याचा अविस्मरणीय इतिहास म्हणजे मड अरंख्य रैनिकांना साक्षीदार करून त्यांनी हा किल्ला धैर्याने समुद्रात बांधला, मालवणची साखळी म्हणजे सिंधुदुर्ग किल्ला, छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या शस्त्रास्त्र टीमचा प्रारंभ महाराजांकडे ३६२ किल्ले होते. भुईकोट आणि टेकडी किल्ल्याच्या पातळीवर समुद्रमार्गावर शत्रूंच्या झुंडीसाठी जलदुर्ग बांधणे महत्त्वपूर्ण आहे. हे ओळखून शिवाजी महाराजांनी सागरी किल्ले बांधले. वांगल्या, मजबूत आणि सुरक्षित ठिकाणी शोधत समुद्र किनाऱ्याची तपासणी केली. एका दगडावर गणेश मूर्ती, एक सूर्यकृती आणि दुर्गा बाजूला चंद्रमादेवर महाराजांनी पूजा केली.

किल्ल्याच्या उभारणीसाठी एक कोटी 'होन' खर्च करवा लागला असे म्हणतात. हे सर्व तयार करण्यास तीन वर्षांचा कालावधी लागला. ऐतिहासिक सौंदर्याने परिपूर्ण सिंधुदुर्ग हा कुठे खडक ज्यावर हा किल्ला तीन शतकांपासून उभा आहे तो समुद्रातील शुद्ध खडक मालवणपासून अर्ध्या मैलांवर आहे. या खडकवरील समुद्रमार्गाने झाकलेले क्षेत्र सुमारे ४८ एकर आहे त्याचा किनारा २ मैलांवर आहे.

सिंधुदुर्ग किल्ल्याची बनावट

सिंधुदुर्गचे प्रवेशद्वार पूर्वेकडे आहे. या ठिकाणी प्रवेशद्वार आहे हे समजले नाही. ती व्यक्ती किनाऱ्यावरील पाण्यावरून खाली उतरली की उत्तरेकडे जाणारा ब्लॉक दिसतो, या ब्लॉकमधून आत जाताना, दुर्गाचा दरवाजा सापडला. हा दरवाजा मजबूत उंबर लाकूडापासून बनविला गेला आहे. बुरुजावर जात असताना, अजुबाजूच्या १९ मैलांचा परिसर सहज दिसत आहे. पश्चिमेला जरीरीचे मंदिर आहे. किल्ल्यावर इतर कोठेही दिसत नाही अशा मंडपातील श्री शिवराजेश्वर यांचे मंदिर आणि महाराजांची बसलेली मूर्ती फक्त येथेच दिसतात. सिंधुदुर्ग किल्ल्याचे मुख्य वैशिष्ट्य म्हणजे आजही या किल्ल्यात रामेश्वरची पालखी दरवर्षी येते. हा किल्ला त्यांच्या ताब्यात घेतल्यानंतर ब्रिटीशांनी काही पुरावे देऊन त्याचा नाश केला. किल्ला बांधण्यासाठी वापरलेला चूना आजही दिसतो. गडावर तोफ ठेवण्यासाठी एक जागा आहे. बंदूक ठेवण्यासाठी किनाऱ्यावर एक छिद्र आहे. छत्रपती शिवाजी महाराजांनी ३०० वर्षांपूर्वीपासून सार्वजनिक स्वच्छतेचा संदेश दर्शविला आहे, ही एक विशेष गोष्ट आहे. कोकणाच्या सिंधुदुर्ग किल्ल्याचा पायाही छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या दृष्टीकोनातून फार महत्त्वाचा मानला जातो.

❖ पन्हाळगड किल्ला

साधारण १२०० वर्षांचा इतिहास या गडाला असून हा किल्ला भोज राजा नृसिंह याच्या हा एक मुख्य किल्ला आहे. मराठ्यांची काही काळ राजधानी असलेला हा पन्हाळगड इतिहासाच्या कालखंडात बांधला गेला आहे. राजा भोज यांनी ११७८-१२०९ दरम्यान या गडाचे बांधकाम केल्याचे पुरावे आढळतात, दरख्वन किल्ल्यांमध्ये पन्हाळगड प्रथम मोठा किल्ला आहे. पन्हाळ्यावर पूर्वी नाग जमातीचे वर्तव्य होते. या किल्ल्याला पूर्वी पन्नगनालय म्हणून ओळखलं जात असे. (या गडाला पर्णालदुर्ग देखील म्हंटल्या जाते) २ मार्च १६६० साली पन्हाळ्याला सिद्दी जौहरने वेढा दिला. हा वेढा तब्बल चार महिने घातला होता, शिवाजी महाराज या वेढ्यामुळे पन्हाळ्यावर अडवलेएका रात्री जोरदार पाऊस पडत असतांना बाजीप्रभू देशपांडे आणि शिवा काशीद सारख्या स्वराज्यातील प्रामाणिक आणि शूर लढवऱ्या सैनिकांमुळे महाराजांची युटका झाली. सिद्दी जौहरने ज्यावेळी महाराजांचा पाठलाग केला त्यावेळी शिवा काशीद ने महाराजांचे सोंग घेतल्याने सिद्दी जौहर फसला आणि महाराजांना पळून जाण्याचा अवधी मिळाला, पण यात शिवा काशीद ला प्राणांची आहुती घावी लागली. सिद्दी जौहर ने महाराजांचा पाठलाग केला असता बाजीप्रभू देशपांडे यांनी घोडखिंडीत त्याची वाट अडवली आणि प्राणपणाने झुंज दिली त्यामुळे शिवाजी महाराज सुखरूप विशाळगडावर पोहोचू शकले. या लढाईत बाजीप्रभू धारातीर्थी पडले. त्यामुळे आज ही घोडखिंड पावनखिंड म्हणून ओळखली जाते.

४ मार्च १६७३ ला 'कोंडाजी फर्जद' या शिवरायांच्या शिलेदाराने केवळ ६० मराठ्यांच्या सौबतीने पन्हाळगड हा महाराजांचा आवडता किल्ला त्यांना मिळवून दिल्याची प्रसिद्ध घटना इतिहासात नमूद आहे. कोंडाजी फर्जद आणि ६० शिलेदारांच्या या पराक्रमामुळे स्वराज्याची शान असणारा आणि शिवरायांचा आवडता असणारा पन्हाळगड

धर्मकोठी:

या इमारतीत धान्य कोठारतून धान्य आपून यथायोग्य दानधर्म केल्या जात असे.
तीन दरवाजा:

गडावर पश्चिम दिशेला असलेला हा सर्वाधिक महत्वाचा दरवाजा असून यावरील नक्षीकाम खूप सुंदर आहे. कोंडाजी फर्जादने या ठिकाणावरून ६० मावळ्यांसह हा किल्ला जिंकला होता.

महालक्ष्मी मंदिर:

गडावरचे हे फार पुरातन मंदिर असून त्याच्या बांधणीवरून सुमारे १००० वर्षापूर्वीचे हे मंदिर असावे. भोज राजांचे हे कुलदैवत होते.

बाजीप्रभू देशपांडे यांचा पुतळा:

पन्हाळा येथे चांगल्या ऐसपैस चौकात बाजीप्रभू देशपांडे यांचा पुतळा उभारण्यात आला आहे.

❖ **शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर**

महाराष्ट्रातील एक विद्यापीठ. कोल्हापूर संस्थानचे श्रीमंत राजाराम छत्रपती, प्राचार्य डॉ. बाळकृष्ण आणि डॉ. सी. आर. तावडे यांनी शिवाजी विद्यापीठाची कल्पना प्रथम मांडली. हे स्वप्न साकारण्यासाठी महाराष्ट्र राज्याचे पहिले मुख्यमंत्री यशवंतराव चव्हाण, लोकनेते बाळासाहेब देसाई आणि परिसरातील अनेक शिक्षणप्रेमी मान्यवरांनी प्रयत्न केले. त्यांच्या प्रयत्नांतून महाराष्ट्र शासनाने १९६२ मध्ये 'विद्यापीठ कायदा' मंजूर करून

अध्ययन-अध्यापन व मूल्यमापन:-

विद्यापीठाद्वारे विद्यार्थीकेंद्री अनुदेशन पद्धतीचा वापर केला जातो. शालेय अर्धवर्ष (सेमिस्टर) पद्धतीनुसार चौईस बेस्ड क्रेडिट सिस्टम (सीबीसीएस) पद्धतीनुसार विद्यापीठांतर्गत घेण्यात येणाऱ्या परीक्षांसाठी शिक्व्युअर्ड रिमोट पेपर डिजिटल (एसआरपीडी) या ई-मोड प्रणालीचा वापर केला जातो. परिस्थितीनुसार विद्यापीठाद्वारे विद्यार्थ्यांच्या परीक्षा ऑनलाईन व ऑफलाईन या दोन्ही प्रणालीद्वारे घेतली जाते. विद्यार्थ्यांचा हजेरी अहवाल पर्यवेक्षकांकडून ऑनलाईन भरून घेतला जातो. वेळेत निकाल लावण्याची शिवाजी विद्यापीठाची परंपरा आहे.

संशोधन:-

अध्ययन-अध्यापनाबरोबरच संशोधन क्षेत्रातही शिवाजी विद्यापीठ नेहमीच अग्रेसर राहिले आहे. संशोधनासाठी विद्यार्थ्यांना संधी उपलब्ध करून दिल्या जातात. विविध संशोधन कार्यासाठी विविध संस्थांकडून विद्यापीठास अनुदान दिला जातो. वनस्पतीशास्त्र विभागास 'लिडगार्डन' हा मेजर रिसर्व प्रोजेक्ट प्राप्त असून या विभागातील विद्यार्थ्यांनी विकसित केलेली निलांबरी ही वनस्पती शेतकऱ्यांना उपलब्ध करून दिली आहे. विद्यापीठाच्या जैवतंत्रज्ञान विभागाने मधुमेहावर संशोधन केले आहे. करंट सायन्स या जर्नलमधील माहितीनुसार संशोधनाच्या बाबतीत शिवाजी विद्यापीठाने देशात आठवा क्रमांक प्राप्त केला असून अकृषी विद्यापीठांच्या क्रमवारीत विद्यापीठाने प्रथम क्रमांक मिळवला आहे. राष्ट्रीय स्तरावरील संशोधनात भारतीय विद्यापीठांच्या क्रमवारीत शिवाजी विद्यापीठाची संशोधन सूची (एच इंडेक्स) ८६ इतका आहे.

